

DESPRE „CASĂ” ȘI „ACASĂ” ÎN ZONA DE GRANIȚĂ ROMÂNNO-UCRAINEANĂ

Maria LOBONȚ-PUȘCAȘ

ABSTRACT: *The topic of this research comes from the reality provided by land research as well as by the wish to give a better understanding of the issues related to architecture and rural mentality in the northwest of Transylvania. The term architecture refers to a set of aspects related to house, habitat, space organization, lifestyle, socio-economic and political forms, symbolic and religious manifestations. Architecture creates space and space relationships by communicating through symbolic meanings. As we refer to the Romanian traditional culture, we are submitting to analysis the material and spiritual creation. The rustic architecture - a traditional creation - is where two levels meet, where we find „technical ingenuity and craftsmanship, it is the power to adapt to the weather, to the socio-historical and economic conditions, the concern for comfort, love for beauty of a long series of generations”. The conclusions on the evolution and changes in the traditional rural design are: the dissolutions of the traditional architecture that have as leading cause the economic (due to labour migration), then social, political and mentality developments (we refer here to the communist - totalitarian and egalitarian system and then to the moment of Europeanization). The economic evolution is found in the local design as well as in the changes of mentality. Building a house depends both on the economic situation and on the aspirations and personality of the individual. The house from the area under this study is a symbol, an identity brand as it feeds and emphasizes the social prestige of man (family) in society (to this, we would like to quote a classic proverb that says „Tell me what house you live in and I will tell you who you are”).*

KEYWORDS: *house, habitat, mentality, northwest of Transylvania*

Comunitățile rurale pe care le avem în vedere, mai ales cele din Țara Oașului și Maramureș (comunități conservatoare și tradiționale) au fost supuse unor mutații, schimbări de mentalitate ce privesc *casa și acasă, locuirea și arhitectura*. Fenomenul de migrație a forței de muncă a făcut posibil acest lucru, asigurând condițiile necesare schimbării de mentalitate. Astfel, s-a realizat transplantarea unui grup cultural în alt

mediu cultural, unde acest grup a „achiziționat” elemente culturale noi, unde a construit un nou mod de viață, ceea ce a dus la schimbarea vechii mentalități.¹ Este interesant de observat că aceste comunități tradiționale au trecut foarte repede peste faza de rezistență a mentalităților la schimbare, de această schimbare fiind afectat și sistemul de valori personale și de grup; s-au schimbat ierarhiile, prioritățile indivizilor: „d’apoi noi sântem plecați de vreo zăce ai dincolo în Franța, ne-am învățat după ei acolo cu binele”².

Teodor O. Gheorghiu este și el de părere că una din cauzele care au dus la aceste mutații mentale este: „mobilitatea populației locale și implicit contactul cu medii sau modele care devin prestigioase”³.

Valorile sunt filtrul informațiilor normative și atitudinale și odată schimbate valorile economice, estetice, sociale, apare schimbarea mentalităților, a dorințelor, a aspirațiilor, a obiceiurilor. Un sistem de valori nu poate suferi o schimbare radicală și definitivă, ci doar o „rearanjare a valorilor constitutive”⁴, a valorilor „dominante”⁵.

Mutații mentale au avut loc în România de-a lungul anilor, dar cele mai interesante efecte asupra arhitecturii, a sistemului de locuire, l-au avut cele din perioada postcomunistă, când s-a ajuns să se vorbească despre o „ruptură” a identității românești, casa tradițională fiind un semn identitar.

Casa, locuința, asemeni celorlalte componente ale vieții individului, este supusă schimbării, evoluției. Dar această evoluție nu face altceva decât să submineze substratul spiritual al vieții tradiționale, impunând deseori disoluții.

Vorbind despre modul de locuire, mentalitatea în comunități în care peste 70% din locuitori sunt i(e)migranți în țările Occidentale (Țara Oașului, Maramureș - stânga Tisei) sau în țările fostei URSS (Marmureș – dreapta Tisei), care nu sunt nici acolo, nici aici, pentru care « acasă » înseamnă locuirea timp de o lună în casa din România sau Ucraina, iar restul de unsprezece luni în țara în care muncesc: „am venit în vacanță acasă, să lucrăm un pic pe casă, ș’apoi om mere înapoi acasă la lucru și-om veni la anu iar, de-om fi sănătoși”⁶, vorbim despre schimbare. Experiența migrației este personală, dar și una familială și comunitară. Întreaga comunitate este angrenată în acest fenomen, nu există (cel puțin în Oaș și Maramureș – stânga Tisei) familie care să nu aibă măcar un membru al familiei plecat și întreaga comunitate este supusă schimbărilor.

Civilizația rurală, cea care a perpetuat un mod de locuire aparte, este civilizația care dispare sub ochii noștri. Până în anii 1980-1990 civilizația rurală era caracterizată de un sistem tradițional de locuire original și lipsit de schimbări majore, după această perioadă suntem martorii unui fenomen opus – tot ce ține de locuire este într-o dinamică accentuată.

Locuința obișnuită era, în general, construcție vernaculară, dar mentalitățile curente ale diferitelor grupuri sociale duc la conformarea firească a *locuinței* și a *locuirii* la practicile și la modul de viață nou dobândite.

¹ Ciprian Ceobanu, *Mentalități și structuri axiologice. O perspectivă psihologică*, Iași, Ed. Universității „Al. I. Cuza”, 2005, p. 59.

² Inf. Moș Gheorghe, 55 ani, Certeze, jud. Satu Mare, 2006.

³ Teodor O. Gheorghiu, *Locuire și neAșezare*, București, Ed. Paidea, 2002, p. 104.

⁴ Ciprian Ceobanu, *op.cit.*, p. 131.

⁵ Petre Iluț, „Dinamica valorilor sociale”, în *Sociologie Românească*, vol. II, nr. 1, Iași, Ed. Polirom, 2004, p. 18.

⁶ Inf. Moș Gheorghe, 55 ani, Certeze, jud. Satu Mare, 2006.

Locuirea include toate acțiunile umane, dar în special pe cele legate de arhitectură, ca rezultat al actului uman de locuire. Dana Vais este de părere că „întoarcerea la originile termenului ne demonstrează că azi conceptul nostru de locuire a sărăcit, a devenit mai pragmatic, mai tehnic, mai gol. A locui e mult mai mult decât a sta și a acționa un timp într-un loc. Locuirea este profund ancorată în comportamentul nostru și în ființa noastră.”⁷

Cele mai bune exemple în acest sens pe care ni-l oferă realitatea din teren sunt casele tip „unu” sau „doi” construite începând cu ani 1970. A fost o perioadă de timp, nu foarte lungă, în care multe case din Țara Oașului au fost placate la exterior cu plăci mici din faianță colorate.

Decorurile și motivele obținute cu ajutorul acestor plăci ceramice este asemeni celor prezente pe textile tradiționale din zonă. S-a renunțat destul de repede la această „modă” din motive pragmatice: erau meșteri care au convins localnicii că sub aceste plăcuțe apa odată infiltrată distruge clădirea și cu acest argument au reușit să stopeze fenomenul. Nu știm dacă este sau nu adevărat, cert este că parte din aceste case încă „trăiesc” iar proprietarii lor nu au făcut reparații exterioare de 30-35 ani. Este foarte posibil ca acei meșteri să fi gândit în perspectivă, cunoscând proprietățile acestor plăci și prin stoparea fenomenului să își asigure munca pe viitor abordând alte tehnici de construcție și finisaj : „și noi am vrut să facem așa casa, că era mândru, da o zâs meșteru că intră apa și să străcă casa și nici ieftin nu era, nu mai știu cât o fost o placă da știu co fost scump și la meșter trebuie să dai destul demult, numa cei cu stare, cu bani făceau așa.”⁸

Este evidentă dorința oșenilor de a epata, casa fiind la vremea respectivă (anii regimului comunist) singurul element care putea să le asigure unicitate și posibilitatea de a-și etala bogăția. Oșenii erau oameni cu bani, ei erau singurii care acceptau să muncească prin țară muncile grele dar bine plătite. În folclorul oșenesc este cunoscută țâpunitura „dacă vrei să fi nănaș, dă o fugă la râtaș.”⁹

Având în vedere că locuințele sunt acele spații asupra cărora se poate acționa, putem spune despre casele din Certeze (și alte localități din Țara Oașului ori Maramureș) că sunt locuite fizic foarte puțin timp, deși în ele se investește (material) foarte mult, proprietarii rămânând atașați locului: „locurile pe care le locuim au un *genius loci*, o particularitate care le face ireductibile la oricare altele. Iar locul pe care l-am locuit inițial este *arche*-ul tuturor locuirilor pe care le vom locui, cadrul primelor noastre habitudini.”¹⁰ Locuințele succesive pot fi înmulțite, drumurile te pot duce oricât de departe „dar casa-acasă e una singură, cea la care revii, cu gândul măcar, ori de câte ori alegi să străbați *unicalea* rememorării, cea care duce acasă.”¹¹

Evoluția socială, economică și cea a *mentalității* localnicilor din zona studiată contribuie la modificarea dimensiunii *locuirii*. Omul din mediul rural percepe noul, modernul, etapizat și stratificat în ceea ce privește viața cotidiană, se confirmă în cazul oșenilor legitatea asimilării mai întâi a elementelor urbane și moderne.

De asemenea, în aspectul exterior al *caselor* au intervenit mai multe schimbări; „și cu casa îi ca și cu muierea, dacă-i îmbrăcată frumos zice lumea: *o ce femeie*

⁷ Dana Vais, *Locuire*, Cluj-Napoca, Ed. Univ. Tehnice, 1997, p.19.

⁸ Inf. Neamț Ioan, 76 ani, Călinești Oaș, jud. Satu Mare, 2001.

⁹ Inf. Neamț Maria, 63 ani, Călinești Oaș, jud. Satu Mare, 2001.

¹⁰ Dana Vais, *op. cit.*, p. 20.

¹¹ Irina Petraș, *Despre locuri și locuire*, București, Ed. Ideea europeană, 2005, p. 16.

frumosă, da n-o întrebă nimeni ce-o băgat în burtă...”¹² Pentru locuitorul satelor anilor 2000 este foarte important să reușească să dea o formă mai desosebită casei pe care o construiește, să o finiseze (măcar) la exterior pentru a-și asigura prestigiul în comunitate. În peste 50 % din cazuri casele sunt neterminate în interior, rămân neamenajate și nelocuite ani la rând; de multe ori, aceste spații devin locuri de depozitare. În zona studiată am întâlnit astfel de case care adăposteau fânul strâns peste vară sau lemnele pentru foc.

Etapelor de acceptare a noului le corespund tipurile de case construite și locuite în ultimii 50 de ani, tipuri de case care până la un moment dat răspund nevoilor și cerințelor unei vieți civilizate celor care le locuiesc fără a oferi spații excedentare, dar care, evoluând, ajung să transforme căsenii din stăpâni, în sclavi. Pentru a întreține o astfel de casă, aproximativ 250 mp spațiu locuibil, proprietarul are nevoie de suport material considerabil.

Pentru vechea generație, profund tradiționalistă, importul altor mentalități este bulversant. Nerespectarea valorilor tradiționale îi intrigă. Modernismul este identificat cu individualismul, cu absența simțului solidarității, existent din vechime. „Influența mediului este, acum, mai puternică decât cea a familiei și acest lucru pare extrem de grav generației ancorate în tradiție, care acordă încredere mult mai mare factorului genetic decât învățării.”¹³

Schimbările mentalitare se produc etapizat și în interval diferit de timp. În cazul oșenilor, schimbările mentalitare se resimt atât în ceea ce privește interiorul, cât și exteriorul casei, în schimb în cazul ucrainenilor din Maramureș aceste schimbări se resimt, deocamdată, doar la exterior (casa este finisată la exterior, în timp ce la interior este șantier parțial, din 14 încăperi este locuibilă doar una și bucătăria); „o construit aici unu din copiii mei, am cinci, lucrează în Grecia, tăta lumea mă întreabă ce biserică fără cruce e, nu-i vorbă că și alții construiesc în sat, mai ales de-ai noștri.”¹⁴

Constatăm că la momentul actual în mediul rural se mențin construcțiile vechi doar din lipsă de bani (în Țara Oașului și Marmureș); iar toate construcțiile noi copiază, aproape fără excepție, modele străine locului (prin dimensiune, formă, tehnologie, materiale).

Când vorbim despre schimbările intervenite în interiorul locuințelor vorbim despre faptul că s-a realizat conformarea firească a locuinței la modul de viață, practicile și mentalitățile curente ale diferitelor grupuri sociale¹⁵, chiar dacă nu locuiesc foarte mult în aceste case, și-au asigurat confortul după modelul locuințelor din străinătate: au camere de baie finisate după ultima modă franțuzească ori italiană, au săli de gimnastică, bucătării foarte bine utilitate etc. Spațiul de locuit este supradimensionat „Înainte vreme ne bucuram c’avem unde sta, un acoperiș deasupra capului, trăiem tăți într-o cameră șesă-opt suflete, amu nu le ajunje două tri camere, le trebe douăzeci, da ce-or fa în iele? Că amu nici coconi mulți nu fac îs și plecați care

¹² Inf. Ion Șimon, 62 ani, Apșa de Mijloc, Ucraina, 2008.

¹³ Carmen Dărăbuș, „Influența dinamicii sociale asupra tradiției în Țara Oașului”, în *Memoria ethnologica*, nr. 21 - 22 - 23 * ianuarie - iunie 2007 (An VII), Baia Mare, http://www.cultura-traditionala.ro/?act=memoria_ethnologica/nr_21/art_20, p. 2112, accesat la 25.09.2007.

¹⁴ Inf. Celeniuc Ana, 79 ani, Coștiui, jud. Maramureș, 2008.

¹⁵ Ana Maria Zahariade, *Despre perspectiva antropologică în arhitectură*, http://www.iaim.ro/catedre/istorie_teorie_restaurare/note/ALO/C8.2-antropologie.pdf, accesat la 16.07.2007.

pă unde, stau gole, or juca șorici în iele.”¹⁶

Structura unei localități este determinată de varietatea formelor de locuire, de modul de viață și de sistemul de valori al comunității umane. Locuința este elementul principal care „clădește” satul, și care împreună cu locuitorii îl definește, îi dă formă.

Până acum am vorbit despre mentalitate și locuire gândindu-ne la zonele în care migrația muncii este un fenomen generalizat (Țara Oașului, Maramureș), unde mentalitatea și locuirea au suferit mutații semnificative și unde *casa palat*¹⁷ este elementul de bază al identității „oșenești”¹⁸ (Țara Oașului) și „românești” (Maramureș-Transcarpatia). Aceste tipuri de mutații mentale au avut loc și în cazul comunităților mixte din județul Satu Mare (români, ucraineni), a ucrainenilor din Maramureș (din stânga Tisei). Maghiarii din Satu Mare și Maramureș, șvabii din Satu Mare, ori țipțerii din Maramureș nu manifestă aceste tendințe de renunțare la modul de locuire tradițional, la arhitectura vernaculară.

În satele șvăbești din județul Satu Mare singurele intervențiile asupra caselor tradiționale la exterior se fac în ceea ce privește schimbarea geamurilor, a ușilor, eventual a culorii tencuiei. O atenție deosebită se acordă detaliilor de finisaj: la interior sunt amenajate băi și bucătării bine utilizate. Aceste locuințe sunt marcă identitară a șvabilor. Nici românii și nici maghiarii din zona de câmpie a județului Satu Mare nu sunt departe de această tendință de păstrare și conservare a tipului de locuire tradițional, dar, asemeni șvabilor, intervin în arhitectura locală ținând cont în primul rând de factorul *pragmatism*. Aceștia își măresc, dacă e cazul, casa, atât cât să asigure confortul general al familiei (extinderea la sol sau mansardarea casei): „noi nu suntem ca oșenii să ne facem palat, numa de nelcoșag, nouă ne place să trăim bine, să avem tăt ce ne trebe”¹⁹.

În satele tradiționale, casa, a fost până nu demult, element esențial al microcosmosului gospodăresc, dar în timp această simbolistică dispare. Casa își pierde valorile cosmologice, își pierde din simboluri și funcții, supusă fiind și ea unui proces de transformare a mentalului uman, unele lucruri sunt uitate, altele sunt lăsate uitării intenționat.

Casa se identifică cu stăpânii, cu creatorii, iar comportamentul lor influențează soarta, rostul și importanța casei; tocmai de aceea pentru omul modern, lipsit de semnificații religioase ori spirituale, casa este doar un spațiu de locuit, păstrându-și în principal funcția socială.

În concluzie, *casa*, elementul principal al microcosmosului uman, și *acasă* „axis mundi” în jurul căruia se derulau diferite practici și obiceiuri de familie, sunt două noțiuni care au ajuns să exprime două realități ușor transpuse. Dacă până nu demult *casa* și *acasă* aveau același înțeles, acum *casa* e doar o construcție, o clădire, un edificiu iar *acasă* e acolo unde își trăiesc viața temporară, unde își găsesc liniștea și în cel mai fericit caz dacă au reușit să își ducă diverse obiecte din casa bunicilor, ori piese de port popular, obiecte dragi lor, care îi fac să se simtă ca și *acasă*. Zic, temporar deoarece tot *acasă* se consideră și când vin, în vizită în țara de baștină,

¹⁶ Inf. Ciorba Grigore, 71 ani, Bixad, jud. Satu Mare, 2006.

¹⁷ Alina Creangă-Astaloș, Liuba Horvat, „Prestigiul social în arhitectura contemporană din Oaș”, în *Studii și cercetări etniculturale*, nr. VI, Bistrița Năsăud, 2001, p. 232.

¹⁸ *Ibidem*, p. 242.

¹⁹ Inf. Szilagy Péter, 58 ani, Odoreu, jud. Satu Mare, 2007.

dar din păcate nu mai *acasă* decât în țara de împrumut. Vedem astfel cum zestrea culturală care și-a pus amprenta asupra individului îl însoțește, dar în același timp se modifică și ea.

Maria Lobonț-Pușcaș
Muzeul Județean Satu Mare
Satu Mare, Ro
lpuscasmara@yahoo.ro

*Notă: acest material a fost publicat în cartea *Locuință, locuire și mentalitate în zona de graniță (nord-vestul Transilvaniei)*. Pentru accesibilitate, am hotărât să îl publicăm sub această formă în volumul de față.

Anexe:

Fig. nr. 1. Casă din Certeze (c. 1947), 2014

Fig. nr. 2. Casă în Soconzel, 2016

Fig. nr. 3. Casă în Soconzel, 2016

Fig. nr. 4. Casă în Apșa de Jos, Ucraina, 2015

Fig. nr. 5. Casă în Apșa de Jos, Ucraina, 2015

Fig. nr. 6. Casă din Certeze, 2016